

Nyílt levél

mindazoknak, akik a szerzői jog és az építészet összefüggéseiben gondolkodni akarnak - vagy arról tájékozódni és vitatkozni

A rendszerváltást követő idők átalakulásai, a Kamara megszervezése, megalakítását követő gondjai, küzdelmei egyre inkább igazolják azt a korábbi félelmünket - ma már megalapozott állításunkat -, hogy az építészet fogalma félreismert, zűrzavarosan és csak nyomokban lelhető meg a mai magyar kulturális köztudatban - így nem meglepő, hogy teljesen hiányzik az államigazgatás és a politika fogalomtárából.

A szakma megítélésében a szakma művelői sem egységesek. Elég a vitákra gondolni a díjszámítási szabályzatról, a tervezés és építéshelyszíni munka kapcsolatában, vagy arra, hogy hányféle problémát szült a nem pontosan definiált, vagy eltérő tartalmakkal használt fogalmak sora.

Gyakran, szinte naponta találkozunk olyan - a szakma alapjait érintő - kérdésekkel, mint amiket az alábbi levél is feszeget:

*„Magyar Építész Kamara
Eltér István elnök úr részére*

Domokos Béla kaposvári építész 2002. november 21-én kelt levelében több kérdésben állásfoglalást kér a MÉK-től.

A levél jellegében szakmagyakorlási kérdéseket feszeget, lényegében a kiviteli terveknek az eredeti tervezőtől független elkészítésének problematikájával foglalkozik. Ennek természetesen van etikai vonzata is, a választ mégsem elsősorban nekünk (MÉK EFB) kell vagy lehet megadni. Ugyanakkor a felvetett probléma rendkívül fontos és közérdekű. Ezért javasoljuk a válaszokat nagyobb összefüggésben is megkeresni és az eredményt nyilvánosságra hozni, szabályzatainkban érvényre juttatni. Kérjük tehát az elnökség állásfoglalását az alábbi kérdésekben.

1. Kiviteli terv készítése során kötelező-e az engedélyezési terv tervezőjének megkeresése, ha a kiviteli tervekben az engedélyezési tervben rögzítettektől nem térnek el?

1.a) ha nem, akkor biztosítható-e a szerzői felügyelet és milyen módon, illetve ha mégis eltérések történnek a kiviteli tervben, akkor mi az eljárás? Az eredeti szerző közreműködése nélkül készült kiviteli terveknek ki a szerzője, milyen felelősségi, szerzői jogi viszonyok alakulnak ki?

1.b) ha igen, akkor milyen együttműködési forma lehetséges vagy célszerű? Kötelezhető-e az eredeti tervező a társszerzői viszonyra, illetve kötelezhető-e a kiviteli terv készítője az eredeti tervező teljes tiszteletben tartására?

2. Felkérés alapján adott tervezői ajánlat, “folyamatban lévő, lezáratlan” ügynek minősül-e a munkát elvállaló másik építész szempontjából? Ha nem, akkor igaz-e ugyanez egy építési engedélyezési tervet követően is, a kiviteli tervi ajánlatnál?

3. Van-e a kiviteli tervnek önálló szerzői jogi tartalma, és ha igen milyen?

4. Ha lemond az eredeti tervező a kiviteli terv elkészítéséről vagy azt nem akarja, nem hajlandó megcsinálni, ki és milyen feltételekkel készítheti azt elő

Ha nem mondhat le, hogyan kényszeríthető a tervek elkészítésére, illetve az együttműködésre? Mit tehet az építető?

5. Mit tehet a szerzői felügyelettel megbízott tervező, ha a tervek készítése során a tervet az általa nem elfogadható módon (pl. megbízói utasításra, építészeti nem vállalhatóan) megváltoztatják? Független-e az erre adott válasz attól, hogy a változtatás építési engedély köteles is egyben vagy sem?

6. Köteles-e az eredeti tervező aláírni olyan tervet - mint szerző - amellyel kapcsolatban ugyan együttműködött a kiviteli tervek készítésében, de a végeredménnyel nem ért egyet?

7. Köteles-e az eredeti szerző az általa el nem fogadott illetve a közreműködése nélkül készített kiviteli tervek nyomán szükséges módosított engedélyezési terveket elkészíteni, illetve kényszeríthető-e az abban való részvételre?

8. Hogyan védhető ki a jelentős anyagi hátrány okozás vádja a gyakorlatban, a nem vállalható megbízói igény alapján felmerülő kiviteli tervben illetve a módosított építési engedély elkészítésében való részvétel megtagadásakor?

9. Van-e a tervezőnek a következmények visszavonhatatlansága (épület megépülése) miatt, a polgári peres eljáráson kívül lehetősége a közreműködése nélkül átalakított terv alapján történő kivitelezésre? (pl. előzetes eljárás stb.)

10. Milyen törvényeken kellene módosítani, hogy az önkormányzatok kötelesek legyenek a szerzői jogokra is tekintettel eljárni? Miért kaphat egy "bárki" - egyébként tervezői jogosultsággal rendelkező - által módosított terv engedélyt úgy, hogy az eredeti tervező még csak nem is szerez róla tudomást? Hogy érvényesíthetők így a szerzői - és persze az etikai - előírások?

11. Az eredeti szerző közreműködése nélkül készült kiviteli terveknek ki a szerzője, milyen felelősségi szerzői jogi viszonyok alakulnak ki?

12. Felkérhető-e az eredeti szerző a már - közreműködés nélkül - elkészített, de tartalmában az építési engedélytől el nem térő kiviteli terv felülvizsgálatára, illetve az ezt követő aláírásra, illetve ez mire vonatkozhat?

13. Van-e olyan tervfázis, vagy tervrész, ahol az eredeti tervező mellőzhető?

14. Mindezeket, milyen szabályzatban és hogyan tudja rendezni, szabályozni a kamara?

Budapest, 2003. január 09.

Tisztelettel

Szalay Tihamér

MÉK E-FB Elnök

Ezek valóban fontos és közérdekű kérdések. A válaszok végiggondolása és minél szélesebb körben történő közzététele nem csak az éppen aktuális, napi döntésekhez szükséges, hanem lehetőséget ad a szakma mibenlétének ismételt megfogalmazására és a szükséges tennivalók felismerésére. A kérdésekre adható konkrét válaszok előtt célszerű néhány alapvető megfontolást tenni, végiggondolunk a szakmát övező jogi környezetet és a közelmúlt szabályzati munkái során elért gondolati eredményt, egységes rendszerben - a tárgyhoz tartozó összefüggések hangsúlyozásával.

1. **Az építész tevékenysége** - végre ezt az evidenciát a Kamara díjszámítási szabályzata is deklarálja - egyrészt a területrendezéstől a tárgyalgatásig, másrészt **a tervezési program kialakításában való közreműködéstől a kulcsátadásig terjed**. Okfejtésünk szempontjából ez utóbbi megállapítás a lényeges, és a továbbgondolás alapja.

Az építész tevékenységét a szerződéses jogok és kötelezettségek tekintetében - ha úgy tetszik a szakma klasszikus kettőssége, a műszaki-művészi fogalom pár jogi vetületeként - döntően két jogszabály rendezi. Egyfelől a P.T.K., ami a megbízó és az építész (a köznapiban a tervező, vagy tervező szervezet) jogviszonyát szabályozza, másfelől a szerzői jogi törvény, ami a szerzői mű mibenlétét, a szerző jogait és a felhasználás módját szabályozza. **Ez a két jogszabály - ugyanúgy mint a szakma mindkét arca - egyszerre és egyidőben van jelen az életünkben.**

3. A P.T.K. a vállalkozás illetve a megbízás fogalmaival a szerződéses szolgáltatás "eredménykötelmet" szabályozza és határozza meg. Mondandónk szempontjából azt a tényt kell kiemelnünk, hogy egy épület megtervezésére irányuló tervezői szerződésben egyszerre vannak olyan elemek, amik megbízási jogviszony keretében (generáltervezés, műszaki ellenőrzés, tervezői felügyelet stb.), valamint amik vállalkozási jogviszony keretében végezhető. A tervezés érdemi része, akár a szerzői mű, akár az építést vagy a kapcsolódó eljárásokat megalapozó tervdokumentációk készítése - ez utóbbi, tehát vállalkozási jogviszony keretében -, eredménykötelezettség mellett végezhető. Az eredménykötelezettség konkrétan azt jelenti, hogy a szerzői mű meg kell feleljen a megbízói akaratnak (tervezési program stb.) és az építési lehetőséget szabályozó, esetleg korlátozó társadalmi érdeknek (szabályozás, építési előírások, szabványok stb.), valamint azt, hogy az egyes tervfázisok során készítendő tervdokumentációk, amelyek az építés társadalmi folyamatának egy-egy fázisához kötődő információkat hordozzák, az alapvető cél eléréséhez alkalmas minőségben készüljenek. Az engedélyi tervnek építési engedélyt kell kapnia, a versenyterv alapján a vállalkozói szerződés elkészíthető legyen, továbbá a kiviteli terv alapján - a specialisták munkájára is kiterjedően (!) - az épület megvalósítható és minden szakmai paraméterében alkalmasan használható legyen.

A tervezési tevékenység szakmai-műszaki oldalához kötődően ez a tervezői jogviszony vállalkozási oldala. Ebben az összefüggésben - és természetesen a P.T.K. értelmében - a szerződés jogalanya, a vállalkozó lehet akár magánszemély, akár jogi személy. Itt a kamarai törvény (1996/LVIII.) sietett a segítségünkre azzal, hogy a tervezési jogosultságot személyhez kötötte, és ennek felügyeletét, nyilvántartását a Kamará(k)-ra bízta. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy ebben az összefüggésben nem építőművészeti kvalifikációról, hanem szakmai-műszaki alkalmasságról, jártasságról, személyi garanciáról van szó, amiért - mert a minősítés is ide adatott - a Kamara szavatol. Vállalkozói jogviszonyt tehát a tervezés területén a Kamara által alkalmasnak talált és névjegyzékbe vett természetes személy, vagy ilyen személy közreműködését biztosító jogi személy létesíthet.

4. A vállalkozási jogviszony keretében végzett tevékenység célja, eredménye lehet - épülettervezés esetén az (!) - egy szerzői mű elkészítése. Szakmánk másik, művészi oldalát célszerű a szerzői jogi törvény (1999./LXXVI.) összefüggésében elemezni. E tekintetben több évtizedes az elmaradásunk és így nem csoda, hogy a szakmán belül is a szerzői jog értelmezéséhez és alkalmazásához kötődik a legtöbb félreértés, tévedés vagy ismerethiány.

Mindenek előtt szögezzünk le néhány tény.

A Szerzői jogvédelem, miután csak az „egyéni, eredeti” feltétel alapján jár, nem kötődik sem esztétikai, sem bármilyen egyéb szakmai, vagy alkalmassági feltételhez. Szerzői művet tehát bárki, személyi minősítés hiányában is alkothat, a tervezési jogosultsággal bírók körein kívül is. Épülettervezésre viszont - és ez több - csak a szakmai-műszaki alkalmasság birtokában és garanciájával vállalkozhat a szerző.

Szerző csak természetes személy lehet, így szerzői jogai is csak neki vannak. Ezen nem változtat az a törvényes lehetőség, hogy a szerzői jogok némelyikét - a vagyoni jogok körében - átruházhatja, így azt más, akár a munkáltató is gyakorolhatja.

Az építészet körében a szerzői mű, így a szerzői jogi védelem tárgya nem az épület és nem a terv. A legtöbb félreértés itt tapasztalható, de a szerzői jog értelmezésének és alkalmazásának a kulcsa az az absztrakció, amelynek során világossá válik, hogy a szerzői mű a szerző agyában, lelkében kialakuló virtuális valóság, aminek a kialakítása során egyszerre van jelen a szakma ismeretanyaga és egy kultúrkör, egy nemzet identitása, az építési szándékot szülő társadalom ismerete, az építési szándékhoz kötődő empátia és - mi tagadás - az a genetikusan adottság, ami nélkül ez a szakma nem művelhető.

A terv ennek a műnek első rögzítése, így erre kizárólag a szerző - természetesen a szakmai-műszaki jártassággal bíró szerző - alkalmas. A védelem kiterjed a tervre is, de elsősorban azért, mert a terv a mű adekvát hordozója, eszköz amivel a művet a szerző a nyilvánosság felé közvetíti. Lehet természetesen a terv szerzői jogi védettségének egyéb oka, indikációja is. Az építészeti ábrázolás körében akár önálló művek sora is keletkezhet, de az itt tárgyalt alapkérdés tekintetében ennek nincs perdöntő jelentősége.

A kivitelezés a szerzői mű sajátos társadalmiasult többszörözése. Az építésnek, e társadalmi ritusnak a szerző megkerülhetetlenül fontos szereplője. Egyrészt mert az általa készített terv - műve első rögzítése - ad információt a hatóságnak a szükséges engedélyekhez, ad információt, eljárási utasítást, szakmai útmutatást a vállalkozónak az építés műszaki-gazdasági ismereteihez, vállalkozási szerződése előkészítéséhez. Másrészt szerzői jogai alapján felügyeli, támogatja az építést, hogy az épület - művének társadalmiasult, sajátos kópiája - a terv adekvát többszörözéseként valósuljon meg.

A felsorolt tények alapján legalább három kérdésben felül kell vizsgálni, újra kell gondolni a megszokott, eltanult vagy átvett fogalmainkat, sztereotípiáinkat.

4.1. A szerzői jogvédelem tárgya, a szerzői mű mibenléte az építészeti területén.

Valószínűleg a legkevésbé ismert vagy elismert tény, hogy az épület egy sajátos kópia, így szerzői jogi védelme viszonylagos. Miközben kétségtelen védelmet élvez mint a szerzői mű adekvát mása, szembe kell néznünk azzal, hogy ez a védelem nem elégséges ahhoz, hogy bármilyen módon korlátozza a tulajdonos egyéb, a tulajdoni joghoz kötődő akaratának érvényesítését.

A magyarázat egyszerű! Bármilyen társadalomtudományi megközelítés, esztétikai vagy filozófiai iskola egyetért abban, hogy az építészeti mű - miközben a művészetek körébe tartozik - a világ valóságát nem felidézi, hanem megvalósítja. Az építészeti mű nyilvánosságra hozatala, manifesztációja társadalmi méretű gazdasági és technikai - **civilizációs** - aktus, nevezetesen az építés illetve az épített világ használata, őrzése, átértelmezése, felújítása stb. Ebben a fogalomban a szerző szerepe döntő, de nem kizárólagos. A művészetek körében az az általános, hogy a mű manifesztációjának költsége - papír, festék, kő, hangszer, film, bármi - bár létező szempont, de társadalmi méretekben elhanyagolható, így a szerzői jog tiltó elemeinek sincs érdemi akadálya. Az építészeti mű körében minden szerzői mű megszületését építési igény indukálja, a megvalósítás költségei társadalmi méretűek, a szerző saját társadalmi és gazdasági erejéből is adódóan a mű megalkotására és első rögzítésére, valamint a megvalósítás felügyeletére alkalmas. A bírósági gyakorlat és a világ realitása egyaránt azt igazolja, hogy a szerzői jog nem akadályozza egy épület bontását, átépítését vagy bővítését.

És ez így van rendjén! A szakmának nem érdeke, hogy védje a védhetetlent, hanem hogy tágítsa az elérhető eredmények körét.

Az épületekben megtestesült építészeti, kulturális értékek védelmének nem a szerzői jog a bázisa. Itt azt kell látnunk, hogy az építészeti mű tárgyiasult formája az épület - ha szerzője révén ezt a minőség szintet eléri - kora társadalmi, technikai, kulturális ismereteinek szintézise, egy közösség, nemzet vagy az emberiség kultúrkincsének része. Védelmet - azért is mert a szerzői jog az ilyen minőségi különbségtételre alkalmatlan - ezért érdemel. Képtelenség, hogy az épített világ csupán bontható objektumokból és a másik végletként műemlékekből álljon. A szakma felelőssége, hogy kimunkálja és elfogadtassa az épületek értékvédelmének fogalmát, fokozatait és eljárási rendjét. Ennek nem látszik akadálya, mert az értékvédelem társadalmi érdek is. Egy társadalmi közmegegyezésen alapuló védettség ugyan a tulajdonos rendelkezési jogát csorbítja, de a hozzá kötődő értéknövekedés ezt a vélt jogsérelmet kompenzálhatja.

Az építészeti alapvető érdeke, hogy a megvalósult épület további beavatkozásai - felújítás, átépítés, bővítés stb. - során az eredeti szerző - ha

ezzel a lehetőséggel élni tud és akar - jogot, lehetőséget kapjon a tervezésre. Mint látjuk, ennek biztosítására a szerzői jog nem elégséges, bár kulturált, okos építető számára ez természetes. Jelentősen javíthatná a helyzetet az épületek védettsége a megjelenített és nyilvántartott szerző számontartásával.

Általános megoldást nem az adhat, hogy a Kamara egy vitatható és végrehajthatatlan jogértelmezéshez - nevezetesen, hogy a szerzői jog erősebb a tulajdonos rendelkezési jogánál - köti magát, hanem a szerzői jog hangsúlyozása mellett olyan egyéb, a hatáskörében biztosítható feltételeket teremt, amely szerint a szerzői jog és az építetői ráció nem kerül összeütközésbe.

Ilyen feltételként talán a legfontosabb a **minimáldíj**. Azonos áron már aligha éri meg a szerzővel szembeni esetleges jogvitát kockáztatnia bárkinek.

4.2. A tervezés folyamata és a terv maga a szerzői jogi törvény tükrében
A szakmát gyakorló építészek túlnyomó többsége valamelyik állami tervezővállalat keretein belül tanulta és művelte a tervekészítést, az egyes tervfázisok alaki és tartalmi kialakítását, a szakági együttműködés formáit. Nem csoda hát, hogy ezen a területen a legmélyebben rögzült sztereotípiákkal találkozunk. A szerzői jog helyes értelmezéséhez nem a tervezési szokásainkat kell megváltoztatunk (!), hanem ezeknek a szerzői mű születésében való szerepét kell újragondolnunk.

A szerzői jogi törvény e tekintetben legfontosabb mondata így szól:”.....Az *építészeti alkotások esetében többszörözés a tervben rögzített alkotás kivitelezése és utánépítése is.*”

Világosan megkülönböztethető a szerzői mű (az alkotás szó itt szinoníma!), továbbá a mű rögzítését szolgáló terv, és a terv alapján történő kivitelezés vagy utánépítés fogalmi elhatárolása. Többször használt zenei analógiánk szerint - bár kétség nem fér hozzá, hogy a szimfónia lényege, célja a zenei előadás maga - a mű szellemi produkció, ennek első rögzítése a szerző által lejegyzett partitúra, majd ennek alapján születhet meg - kitűnően felkészült előadók, hangszerek, technikák közbejöttével - az előadás, a társadalmiasult zenei produkció. Fontos felfigyelnünk arra, hogy a partitúra a zenei előadás minden fontos eleméről intézkedik. Az előadások, hangrögzítések - a szerzői mű változatlanlansága mellett - mégis mutathatnak különbséget, de ezek jellemzően a megvalósítás technikai körülményeiből, valamint az előadók készségéből, sajátos felfogásából adódnak.

Szögezzük le, épülettervezés során is szellemi produkció készül, amit a szerzői jog minőségi és esztétikai kritériumokra való tekintet nélkül véd. E szellemi produkció első, autentikus rögzítése a terv, ami - mint a partitúra - kettős feladatot lát el. A mű (alkotás) rögzítésén túl lehetőséget ad az építés társadalmi aktusában résztvevő más szereplőknek a saját szerepük (szólamuk!) megismerésére, kialakítására. Az építés folyamatának megfelelően tervfajtánként más-más tartalommal. Némi egyszerűsítéssel

kimondható, hogy az eltérő tervfázisok ugyanannak a szerzői műnek más-más, az egyes tervfázisok sajátos célját alátámasztó, megalapozó információit hordozzák.

Az előterv - a szerző céljainak megfelelően - formai, téri megfontolásokat, funkcionális, fogalmi összefüggéseket, városépítészeti illeszkedést stb, az építési engedélyi terv az engedélyező hatóság számára fontos építésrendészeti információkat, a kiviteli terv a megépítéshez szükséges szakmai - műszaki, gazdasági, anyaghasználati, színválasztási stb. - tudnivalókat. Megfogalmazható-e az egyes tervfázisok között fontossági különbség a szerzői jog szempontjából?

Elképzelhető-e építés az alapideák megfogalmazása és az alapidöntések meghozatala, továbbá építési engedély, de főként az ipar és a vállalkozó számára visszaolvasható módon rögzített (kódolt, kottázott) feladatsor nélkül?

Nem! A szerzői mű első teljeskörű rögzítése az építendő szándék elemzésétől a megvalósítás minden részletére kiterjedő szerzői döntés dokumentálásáig tart!

Nem mond ellent ennek az állításnak az a tény, hogy a tervezés időben zajló folyamat, és a hagyományos tervezési felfogás szerint az egyes tervfázisok egy folyamatos „tervfejlődés” állomásai. A szerzői mű az építész agyában, lelkében folyamatosan épül. Nem előre kialakított rendszer szerint, alkotásonként eltérően. A folyamat egy iterációként jellemezhető, ahol az intuitív elemek a szakmai-műszaki-gazdasági érvek, megfontolások folyamatos kontrollja mellett fejlődnek. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert ez a magyarázata annak, hogy azonos mű igénye mellett a tervkészítés teljes folyamatában (a partitúra elkészültéig) a szerző nem váltható le vagy ki! Más szerző a dallamtöredékek vagy hiányos partitúra felhasználásával, „befejezésével(?)” - az eredeti elemeiből építkező ÚJ (!) művet ír! Ilyen esetben a felhasználási megállapodásnak ezt a tényt kell rögzítenie!

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a szerzői jog fogalmi rendszerében a terv az építészeti alkotás (mű) első rögzítése, és ebben az összefüggésben azonos fontossággal bír minden olyan tervfázis, amely a műre vonatkozó, másutt nem szereplő információt hordoz! Ezért számárság az a törekvés ami számszerűsíteni törekszik, hogy az egyes tervfázisokon belül mennyi a művészi és az egyéb szakmai- műszaki tevékenység aránya. Elégedjünk meg azzal, hogy nincs olyan előzetes vázlat, ami ne hordozná a szerző összes szakmai-műszaki ismeretét, és nincs olyan szerkezeti részlet vagy csomóponti kialakítás aminek ne az lenne a vezérlő eszméje, hogy integrálódjék az építészeti műbe, műszaki szerepe mellett felületként, anyagként, színként vagy formaelemként művészi üzenetet is hordozzon.

Ebből világosan következik, hogy szakítanunk kell azzal a konvencióval, ami az építési engedélyi tervet azonosította a szerzői művel, és fel kell lépni az ellen a - több jogszabályban is tévesen fel-fel tűnő - közhiedelemmel szemben, hogy a kiviteli terv, túl az építési engedélyen és a szerzői művön(?) már a kivitelezés részeként bárki által végezhető, jó esetben a szerző

felügyelete mellett!?

Vizsgáljuk meg a kiviteli terv fogalmát a szerzői jog aspektusából. Egyszerűbb esetben, kisebb épületek esetében, vagy akár egy-két emberöltővel ezelőtt készül(t) egy ábrázolat, ami egyszerre lehet(ett) alkalmas az engedélyezésre, a vállalkozásba adásra, a megépítésre. Ha egységes a formátan, ha az ablak-ajtó egységesen asztalosipari termék, ha a pallérterv minden kőműves számára azonos szabályok szerint bomlik téglára, habarcsra, akkor a terv egységes technikai repertoár birtokában lévő iparos (ok) számára kódolja a szerző üzenetét, utasítását.

A technika, az anyagipar és gyártástechnológia, a szakipar és gépészeti kínálat fejlődése nem csupán a technikai repertoárt tágította, hanem előállította azt a lehetőséget, hogy az építészeti alkotás akár többféle technikai bázison, de azonos geometriai, szín és anyagjellemzők mellett megépíthető. Ezt a tényt még nem tudta fogalmilag feldolgozni sem a szakma, sem a jogi környezet. Pedig ez a tény szülte azt a téveszmét, hogy az építési engedély után bárki, akár a kivitelező is (!) elkészítheti a kiviteli tervet, mert ha valaki, úgy ő tudja, hogy mit, miből, hogyan és mennyiért, és ha az épület funkcionálisan, fizikai paramétereiben megfelel akkor rendben is vagyunk.(?)

Nos, ez nem igaz! Ki kell végre mondani, hogy a kivitelező a vállalkozói léte alapján az építés aktusában bizonyos ellenérdekőséget képvisel. Ha egy vállalkozó az adott feladatot nem az elérhető legnagyobb nyereséggel kívánja elvégezni, az rossz vállalkozó vagy nem mond igazat!

Ebben az összefüggésben bizonyos társadalmi kontrollt is jelent a tervező - úgymond - szárnyalásával szemben. Társadalmi érdeknek itt az ellenérdekű törekvések egyensúlya tekinthető.

A kivitelező tehát a kiviteli terv készítőjeként kizárható. Ha mégsem, az társadalmi méretű károkat okozó jogalkotói tévedés, ami ellen a Kamarának lépnie kell!

Egy másik, független építész? Nos, ez az eredeti szerzővel világos megállapodások alapján, a szerzői jog és az etikai szabályok figyelembevételével elképzelhető, de a világon semmilyen épeszű érv nem szól egy ilyen, a kívánatos megoldásnál drágább, bonyolultabb eljárás mellett. Feltéve természetesen, ha a tervezési díjban történő etikátlan aláajánlást kizárjuk!

Az ipari, technikai fejlődés nyomán fel kell fedezzük azt a jelenséget, hogy egyre nagyobb a saját rendszerükön belül fejlesztett, önálló termékként piacra kerülő szerkezetek, építőelemek választéka. Ezek a rendszerek természetesen az ipari jogvédelem körében és nem a szerzői jog talaján állnak, de sajátosan strukturálják a kiviteli tervezés menetét. Nem véletlenül - és nem kizárólag az árverseny lebonyolíthatósága miatt - jelent meg a tervezés folyamatában a versenyterv fogalma, aminek szabatos definíciójával a szakma és a jogalkotó még adós. Gondoljuk meg, hogy miféle versenyre alkalmas egy minden műszaki döntésében végleges és egzakt kiviteli terv. A vállalkozók ajánlati árát - ha korrektek - két dolog változtatja csak, a szállítási

távolságok és a cég átlagos rezsióradíja.

Egy igazi kivitelezési verseny során meg kellene mérkőzniük az építési technológiáknak, azonos formájú, anyagú, színű de eltérő gyártmányú szerkezeteknek, gépészeti és elektromos rendszereknek. Az igazi versenyterv tehát az épület funkcionális és geometriai rögzítése mellett anyag és gyártmány utalás nélkül írja le az építészeti mű adekvát mását, a kiegészítendő épületet, specifikálja a szerkezeteit, esztétikai és épületfizikai tulajdonságait. Egy ilyen terv - ha előállítható - felfogható a szerzői mű első rögzítése olyan fázisaként, ami teljeskörűen biztosítja az építésre vonatkozó szerződés előkészítését. Ilyen esetben a versenyt nyert kivitelező a konkrét megvalósítás során alkalmazandó szerkezetek, anyagok figyelembevételével - a specialistái közbejöttével - akár elkészítheti azt a tervet, ami így már messze jár a klasszikus kiviteli tervtől, és inkább tekinthető a gyártmányok műhelytervei rokonának. Egy ilyen terv átkerült - szerzői jogi kategóriánk szerint - a kivitelezés, a sajátos többszörözés folyamatába. A szerzőnek itt is fontos szerepe van. Egy ilyen tervet ellenőriznie, jóváhagynia kell mint az egyéb műhely-, vagy gyártási terveket. Készítésük során, mint az építés teljes folyamatában, biztosítani kell az épülő objektum és a szerzői mű összhangját. Ma, úgy tűnik, ez még utópia!

Nagy baj lenne, ha az is maradna! Ezen a területen igen nagy az építőipari vállalkozók - mert jó vállalkozók - érdekérvényesítő képessége. Érdeklükben áll az üzleti döntéseiket esetleg opponáló, a mű kulturális értékeit és egyéb minőségi tulajdonságait óvó szerző akár megtűrése az építési helyszínen? Aligha - pedig az építészet ezen a területen veszített a közelmúltban a legtöbbet.

Ennek a rendbetétele a szerzői jogi törvény alapján történhet csak! A szerző törvényes joga és kötelezettsége, hogy művének első, hiteles rögzítését a szerzői jogi értelemben vett tervet - alkalmas minőségben - elkészítse. Ez a jog minden olyan tervfázisra kiterjed, ami az építészeti mű alapján megvalósítandó épület előkészítéséhez, engedélyezéséhez és kivitelezéséhez szükséges, és más formában még nem rögzített információkat tartalmaz.

Más - alkalmas - szerző közbejötté, illetve bekapcsolódása esetén vagy szerzőtársi viszony jön létre, vagy a szerzői mű részleges vagy teljes átdolgozásával állunk szemben, még akkor is, ha az építési engedélyhez rögzített geometria változatlan marad. Ilyen esetekben a szerzők a szerzői jog és a szakmai etika szabályai szerint kötelesek eljárni. Ez azt jelenti, hogy a jogsértés és a joggal való visszaélés azonos módon elítélendő.

Nem szabad viszont megfeledkezni arról, hogy a szerzői mű készítésére a szerző vállalkozási jogviszony keretében - eredménykötelezettség mellett(?) - vállalkozott. Alkalmatlan teljesítés esetén úgy a P.T.K., mint a szerzői jog értelmében a szerzőt szavatossági ill. kijavítási kötelezettség terheli. A szerzői jog alapján a megrendelő az alkalmatlan, teljesítését megtagadó vagy késlekedve teljesítő szerzővel kötött felhasználói szerződéstől - díjfizetési kötelezettség nélkül(!) - elállhat.

4.3. A szerző és a közreműködők viszonya az építészeti tervezés során.

A korábbi évek sajátos gyakorlata az volt, hogy szerzőként tartottuk számon a tervezési folyamatban résztvevők mindegyikét. Ma már nincs okunk eltagadni, hogy ez egy cinkos közmegegyezés alapján alakult így. Ameddig a tervezőintézeti munkában résztvevők anyagi javadalmazása - a szerzői jogdíj kedvezőbb közterhei miatt - egységes megítélés alá kellett eszen, ez természetes volt. A helyzet két okból is megváltozott. Egyrészt a szerzői jogdíj már nem kedvezőbb a bérjövedelemnél annyival, hogy vitatható helyzetet bárki vállaljon, másrészt az új szerzői jogi törvény egyszerűbb és tisztább helyzetet teremtett azáltal, hogy törölte az ugynevezett rokonjogi védelmek fogalmát, és a védelmét kizárólagosan a szerzői műre koncentrálna. A törvény indoklása úgy fogalmaz, hogy „...a szerzői alkotómunkával rokon más tevékenység eredményei - ...ábrák, műszaki rajzok,... ha az eredetiség követelményének megfelelnek, természetszerűleg e kifejezési formákban is szülehetnek (és születnek is) szerzői jogi védelemre érdemes alkotások.”

A rokonjogi védelmekről eltekintve az építészeti mű kialakításában szerzőként vagy szerzőtársakként azokat kell számontartanunk, akik a mű egyéni, eredeti jellegének a kialakításában részt vettek. A szakági tervezőtársak megítélése előtt azt kell látnunk, hogy az építész, a szerző a mű szellemi megalkotásakor információs bázisként támaszkodik a saját szakmai-műszaki ismeretanyagára, könyvtárára, a rendelkezésére álló információtárra, függetlenül attól, hogy az írottan, elektronikusan vagy közreműködő szakember (specialista) formájában áll a rendelkezésére. A szerzői mű kialakítása során felhasznált szakmai-műszaki ismeretanyag vagy annak előállítói általában nem tartoznak a szerző jogvédelem körébe. Az természetesen elképzelhető, sőt gyakran előfordul, hogy bármelyik szaktervező a saját szakterületén születő és az építészeti műbe integrálódó egyéni-eredeti gondolattal vesz részt az alkotásban és így szerzőtárssá válik. Ennek a ténynek a megítélése, a szerzőtársi viszony mértékének, arányainak megállapítása és egyetértő nyilatkozata lehet csak a korrekt támpont.

Összegezve tehát azt kell látnunk, hogy a szerzői jog a tervezési munkában közreműködőket - akár az építész munkatársait, akár a szakági tervezőket - nem tekinti automatikusan szerzőtársnak, miközben a szakági tervezők szakmai kvalifikációja, tervezési jogosultsága követelmény. A szerzőtársi szerep a mű és a mű megalkotásában való részvétel jellegétől függ, tehát általános előírás hiányában célszerű ilyen esetekben a szerzőtársak megállapodását jogszerűen rögzíteni.

*

A felvázolt gondolatsor következetes végiggondolása után az idézett levél kérdései túlnyomó többségben megválaszolhatók.

ad.1.: Igen, és nemcsak akkor ha az építési engedélytől nem térnek el. A kiviteli terv ugyanis további, korábban nem közölt információkat hordoz a szerzői mű megvalósíthatóságához.

ad.1/a és 1/b.: A szerzőnek a műve első rögzítése elidegeníthetetlen joga. Azt, hogy a rögzítés milyen közreműködőkkel történik az ügy szempontjából érdektelen. Tehát ha a szerző úgy dönt, hogy a kiviteli terv készítésében

együttműködik más tervezővel, az együttműködés módjáról, esetleg szerzőtársi viszony kialakításáról az együttműködő feleknek kell megállapodniuk! Az együttműködő felek egyike sem kötelezhető természetesen semmire, de azt látnunk kell, hogy a mű rögzítése a szerző nélkül a szerzői jog tekintetében értelmezhetetlen.

Olyan esetben, amikor a kiviteli terv készítésébe más tervező nem a szerző akaratából, egyetértésével és megállapodás alapján kapcsolódik be, legfeljebb a mű - az eredeti szerzőnek a műre vonatkozó korábbi információinak, műtöredékeknek a felhasználásával történő - átdolgozásról, vagy új szerzői mű készítéséről beszélünk. Az átdolgozás jogát a szerzőtől meg kell szerezni, az esetleges új mű készítése előtt az új szerzőnek az etikai szabályzat szerint kell eljárnia.

Végül, és ezt is le kell szögezünk, a szerző alapos ok nélkül, pusztán a szerzői jogaira hivatkozva nem akadályozhatja a mű kijavítási vagy átdolgozási igénye esetén bekapcsolódó új szerző munkáját, ha ő ettől elzárkózott, vagy időre nem teljesítette.

ad.2.: A tervezői ajánlat sem a P.T.K., sem a szerzői jog alapján nem tekinthető „folyamatban lévő, lezáratlan” ügynek. Ha a tervezői ajánlathoz rajzos tervi melléklet is készül, azt természetesen védi a szerző jog!

A kérdés második fele a szerzői jog tekintetében értelmezhetetlen. Ennek ellenére sajnos napirenden lévő probléma, aminek a megoldási kulcsa a minimáldíj elérése!

ad.3.: Van! Itt és ekkor rögzíti a szerző a mű megvalósításához szükséges szakmai-műszaki információkat, szerkezeti döntéseket, színeket, anyagokat.

ad.4.: Ha a szerző lemond a kiviteli terv elkészítéséről, akkor azt a lehetőséget és kötelezettséget adja fel, hogy műve teljes egészében rögzítve, adekvát módon manifestálódjon. Így vita nélkül járul hozzá, hogy a korábbi „mütöredékek” (előterv, építési engedélyezési terv) alapján valaki más a művét átdolgozza. A felhasználandó előzmények felhasználási joga természetesen az övé, ennek átadásáról vele meg kell állapodni! Gondoljuk meg, ha ez egyszer világossá válik a szakma és a világ előtt, továbbá a szakma el tudja érni az 1923-ban már törvényben rögzített vivmányt, a “minimáldíjat”, minden épített elemi érdekévé válik, hogy a szerzővel teljes szolgáltatásra szerződjen, hiszen minden más drágább és lassúbb lesz. Arról nem is beszélve, hogy a tervezők versenye a minőségre fog koncentrálni. A szerző nem kényszeríthető(?) a kiviteli tervek elkészítésére, de ha nem teszi, a megbízó díjfizetési kötelezettség nélkül elállhat a mű felhasználásától és más szerzővel új megállapodást köthet.

ad.5.: A szerzői felügyeletet gyakorló szerző egyetértése nélkül a terv nem változtatható. A megbízó nem húzhatja ki az “örömódát” a partitúrából, még akkor sem, ha esetleg érdeke fűződik ahhoz, hogy a korábbi vonatot elérje! Arra van módja, hogy felkérje a szerzőt egy rövidebb előadást biztosító átdolgozásra, vagy új, adott időhatárhoz kötött szimfóniát rendeljen a szerzőtől, vagy mástól.

Az építési engedély módosítása lehet egy átdolgozás következménye, de az átdolgozás ténye a mű egészéhez viszonyítva ítélni lehet. Ilyen esetben a szerző alapos okokkal követelheti a jogsérelem beszüntetését és a jogszerű állapot helyreállítását.

ad.6.: A szerzőtől elvárható, hogy legalább önmagával értsen egyet!

ad.7.: Nem!

ad.8.: Ez a kérdés nem a szerzői jog körében válaszolható meg. A „nem vállalható megbízási igény” korrekt előkészítés esetén nem vetődhet fel a kiviteli tervezés szakaszában. Abból kell kiindulnunk, hogy normális esetben a megbízónak és „megbízottjának” (!) közös érdeke a megbízási igények megfelelő építészeti mű, annak alkalmas rögzítése, és az együttműködés célja az alkalmas épület. Ennek megalkotására és létrehozására született megállapodást egyik fél sem mondhatja fel alapos ok nélkül. Ilyen alapos ok lehet például, ha a szerző az előkészítő tervfázisokban elégtelen vagy félreérthető, netán rossz információival a megbízót téves döntésre orientálja, vagy ha a megbízó az előkészítő fázisokban hozott döntéseit a mű lényeges részeire is kiható módon megváltoztatja. Ilyen esetekben a polgári jog szabályai szerint a szerző a szavatosság alapján kijavítással, esetleg kártérítéssel, a megbízó a módosításból fakadó új helyzet finanszírozásával, esetleg kártérítéssel tartozik. A kérdésben felmerülő abszurd helyzet korrekt szerződéssel védhető ki.

ad.9.: A kérdés így nem érthető! Az eddigiek alapján a kérdés logikája arról szól, hogy akadályozhatja-e a szerző a közreműködése nélkül készült terv kivitelezését? Nem! Ez a terv már egy - valószínűleg jogtalan - átdolgozás eredménye, egy másik mű! Szerzői jogvédelem a saját művét illeti, itt az a döntő kérdés, hogy az átdolgozás során mit és hogyan használtak fel az ő eredeti művéből, illetve annak nem teljeskörű első rögzítéséből. Ha itt jogsértés történt, úgy azért a jogkövetkezmények a szereplőket, tevékenységük alapján megilletik.

ad.10.: Az önkormányzatok erre soha nem lesznek képesek. Az építésigazgatásnak más a feladata. Ha lesz egyszer egy olyan politikai kurzus, amelyik felismeri, hogy az építészet teljes - fogalmi és szervezeti - hiánya az államigazgatásban pont olyan alattomos betegség mint az inzulinhiány az emberi szervezetben - nevezetesen, hogy nem fáj, csak visszafordíthatatlan és jóvátehetetlen folyamatokat indít el, akkor lesz felelős Országos Építészeti Hivatal és a Kamara részt kap az engedélyezési eljárásban.

ad.11.: A korábbiak alapján az új terv, új mű, új szerző, a hozzátartozó felelősségi viszonyokkal, beleértve a szerzői jogok esetleges sérelmét is.

ad.12.: Az elkövetett hiba tisztességes szereplők esetén természetesen javítható. Egy ilyen lépést a szerzői jogsérelem korrigálásaként kell felfogni.

ad.13.: Egy azonos mű előkészítése, tervezése, megépítése során nincs!

ad.14.: Ez testületi döntések eredménye lehet. Ahhoz, hogy ilyen testületi döntések megszülessenek, a fentiek megismerése, átgondolása és az egyetértések megszületése szükséges.

Hogy ez mikor lesz, arra magam is kíváncsi vagyok!

Budapest, 2003.február

Vajai Tamás DLA